

Катерина Яриновська,
*викладач кафедри слов'янських і германських мов
Житомирського державного університету імені Івана Франка,
м. Житомир, Україна*

ЛЕКСИКА НА ПОЗНАЧЕННЯ КОЛЬОРІВ В ІСТОРИКО-ЛІНГВІСТИЧНОМУ ВИМІРІ

Людське мислення виробило певні поняття ознак – своєрідні узагальнення властивостей предметів і явищ. Прикметники – спеціальний клас ознак, що існують у мові для позначення понять узагальненості. Саме в прикметниках означальна властивість виявляється найяскравіше.

Подана властивість послідовно відображена в особливостях семантики, морфологічній формі та синтаксичній ролі. Загальновідомо, що один прикметник може безперешкодно сполучатися з різними іменниками, і цю особливість можна пояснити тим, що вони не є назвами окремих не конкретно віднесених, а узагальнених ознак і за своїм значенням є більш абстрактними, ніж більшість іменників. Головною підставою, що дає прикметникам можливість сполучатися з різними за семантикою іменниками та за допомогою одного і того ж звука чи морфологічного складу вільно характеризувати предмет через перенесену, морфологічно осмислену ознаку є узагальненість значення прикметників [6, с. 140].

Зацікавленість кольороназвами зумовлена нашим життям. Останнім часом кольоропозначення, зокрема їх семантика, трансформувалася в окрему галузь мовознавчої науки, оскільки існує тісний взаємозв'язок між кольороназвами та сприйняттям навколишнього світу [5, с. 54].

За свідченням науковців, ознака кольору з'явилася в мові в діахронічній послідовності. На думку багатьох учених, письменники використовують у своїй творчості означення білого та чорного кольорів, рідше – червоний, після нього – зелений і жовтий, зовсім рідко – синій і брунатний. Використання такого ряду кольоропозначень підтвердили на основі своїх досліджень Б.

Берлін, П. Кей, Е. Бош, Л. Новиков, Е. Міллер та інші лінгвісти. Подана хроматична ієрархія є цілком закономірна для переважної більшості творів української літератури [4].

О. Крижанська, зі свого боку, виділяє необхідність підходу до градації колірних ознак через диференціацію і зазначає, що всі українські кольороназви за походженням можна умовно поділити на дві групи: первинні та вторинні. До перших можна віднести назви кольорів, які не співвідносяться з іменниками-референтами і позначають абстрактні колірні якості. Їх зв'язок з конкретною назвою предмета та походження розкриваються через етимологічний аналіз (це такі кольори, як: червоний, рудий, рум'яний, жовтий, зелений). Відповідно

вторинними є хроматизми, що передають конкретний колір за ознакою подібності до предметів та явищ, які нас оточують [2, с. 22].

Водночас на питання про формування основних структурно-семантичні типів назв кольорів в українській мові, допоможе відповісти вся літературна спадщина минулого, що збережена в архівах і рукописних фондах українських бібліотек [1, с.56].

У нашому сьогоденні збережено оригінальні рукописи ділових документів, а також пам'ятки історичної прози XVIII століття, тому ми маємо надійні наукові матеріали для відтворення історії послідовного формування сучасної системи українських хроматизмів.

В українській мові першої половини XVIII століття вже склалося визначення структурно-семантичного розрізнення аналізованої лексики. Дальше утворення кольорових ознак зумовлене, з одного боку, розвитком фарбівництва у зв'язку з піднесенням промислово-мануфактурного виробництва, з іншого – посиленням обліково-розрахункових операцій (на облік бралася кожна «скотина», «тварина» з урахуванням масті). Водночас поява нових предметів зі специфічним забарвленням із Західної Європи заповнило пустоти у етнічній кольоровій гамі за рахунок слів іншомовного походження та похідних, що вони утворюють [3, с. 40]. Отже, в українській літературі XVIII століття загальні назви кольорів були широковживаними, що пояснюється значними розвитком ремесел та фарбівництва [3, с. 44].

Найдавнішими, звичайно, є назви, які втратили свою внутрішню форму. Блідий, жовтий, зелений, сірий, чорний – це первинні назви, які є спільним надбанням слов'янських мов і сягають

корінням аж у праслов'янський період. Рудий, синій, червоний, голубий є давніми щодо походження, хоча останній зі згаданих кольорів часто замінюється словом «блакитний» [1, с. 56].

Умотивовані назви кольорів – це слова пізнього походження, що не втратили семантичних зв'язків з утвореним словом і можуть легко бути замінені в певних мовних ситуаціях відповідними іменниковими порівняльними зворотами, наприклад, волошковий, тобто кольору суцвіття волошки. Значення цієї групи особливого пояснення не потребує, крім назв гранатовий та канарів. Прикметний гранатовий подано в пам'ятках XVIII століття зі значенням кольору плода граната -темно-синій, індиговий [1, с. 59].

У складі української мови в першій половині XVIII століття була достатня кількість слів для вираження розгалуженої гами спеціальних назв кольорів. Наявна система барволексем розширилася та набула виразних прикметних ознак як повноцінної окремої цілісної системи – складової частини лексичної мовної системи.

Окрему групу в системі кольороназв утворюють слова, на позначення назв явищ природи, з погодою, які частиною значення відтворюють гаму світла. В цьому аспекті закономірно можна виділити первинні назви: світлий (від світло, світ), ясний (про день) і місячний [1, с. 61].

Дієслівні, прислівникові, іменні форми репрезентують первинні світлові назви, тим самим збагачуючи динамічні можливості вираження барв, що пов'язані зі світлом: ясно, світло, вияснилось і ясність [1, с.61].

Від основ деяких первинних назв кольорів в українській літературній мові XVIII століття поширилися назви конкретних предметів загальними характерними кольоровими ознаками, наприклад, білок, жовток – у яйцях; біляк, сіряк – одяг [1, с.62].

Лексика на позначення кольору в українській мові представлена кількісно великою групою, що активно поповнювалась новими лексемами протягом розвитку мови. Одним зі шляхів збагачення є вторинна номінація кольорів, що ґрунтується на застосуванні вже наявних у сучасній мові лексем з інших тематичних груп. Такі назви часто стають загальноновживаним кольоронайменуваннями. Деякі ж із них з'являються тільки в певному контексті, є результатом індивідуально-авторського бачення світу й рідко переходять до активного слововживання.

Особливість реалізації значення кольоративів у мовленні визначає специфіку їх функціонування у різних стилях, оскільки в кожному тексті лексика на позначення кольору виконує індивідуальні функції. Прагматичне функціонування кожного стилю мовлення та його комунікативне завдання зумовлює характер варіювання функцій кольоропозначень. У межах художнього стилю функціональні особливості кольоративів виявляються в естетичній спрямованості текстів, а отже, домінуючими є символічна та емотивно-естетична функції.

Підсумовуючи, зазначимо, що лексика на позначення кольорів є достатньо важливою складовою всієї лексики української мови, оскільки саме такими видами лексем ми передаємо свої враження, почуття, відчуття та рефлексії на навколишній світ. Хроматизми – важливий лінгвістичний засіб передавання інформації, створення особливого образу та передачі індивідуальної картини дійсності.

Список використаних джерел:

1. Комарчева Н. Семантика похідних, утворених від назв кольорів. Матеріали III-їх наукових читань, присвячених пам'яті професора І. Ковалика [«Актуальні проблеми українського словотвору»]. Івано-Франківськ : Прикарпатський університет імені В. Стефаника, 1995. С. 77–78.
2. Крижанська О. Яким буває червоне (символічні кольороназви в українській мові). Українська мова і література в школі. 2001. № 2. С. 22–25.
3. Кухар Н. І. Семантичний обсяг назв основних кольорів. Придніпровський вісник. 2000. Вип. 13. С. 43–50.
4. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української літературної мови. К. : Либідь, 1992. 248 с.
5. Ставицька Л. Стаття крізь призму запаху. Вісник Львівського ун-ту. Серія філологічна. 2006. Вип. 38. Ч. II. С. 72–78.
6. Сучасна українська літературна мова. Т. 3. Морфологія / За ред. І.К.Білодіда. К., 1979. 583 с.